
Socialinė orientacija Kiprijono Lukausko pamoksluose

Stepas Tunaitis

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-2600 Vilnius*

Kiprijono Lukausko (1757–?) – Apšvietos epochos lietuviškosios religinės raštijos kūrėjo, pamokslininko – kūrybinio palikimo esama gan tvirtai ir apžvalginėmis pastabomis, ir įvadiniais straipsniais, ir knygų skirsniais įsidedinto į Lietuvos raštijos paveldo istorinius tyrinėjimus. Gvildenamų būta jo pedagoginių požiūrių [9], tyrinėjamų etinių, dorovinių, socialinių pažiūrų [1, 3], apžvelgiamų bendraidėjinių jo kūrybos aspektų [12]. Nors tyrinėjimais išvartyta gana plati vaga, vis dėlto, plečiantis Apšvietos epochos filosofijos tyrinėjimų akipločiui, darosi pravartu visumiškesniu filosofiniu požiūriu praskleisti K. Lukausko kūrybinio palikimo idėjinės tendencijas, griežčiau apibrėžti jų kryptingumą, juoba kad jo orientacijos gan dažnai esama pernelyg tiesmukiškai siedinamos su Apšvietos idėjine raiška, netgi įspraudžiamos į šviečiamųjų linkmių sklaidos tėkmę.

Straipsnyje apsiribojama K. Lukausko socialinės orientacijos tyrinėjimais. Nors socialinių pažiūrų, reiškiamų kaip etinių, dorovinių pažiūrų prieduro, nebūta plačiai išdėstomų, vis dėlto jų tvirtėliau nei kitų jo kūrybos aspektų sietasi su filosofinėmis prielaidomis.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti Kiprijono Lukausko socialinės orientacijos idėjinės ištakas, sugretinti ją su šalimais išsipletojusiomis šviečiamosios socialinės filosofijos linkmėmis, nustatyti koordinates, kurios nuzymėtų jos vietą Apšvietos epochos idėjinių linkmių santykyje.

Raktažodžiai: Apšvietos epocha, socialinė filosofija, krikščioniškoji socialinė orientacija, tomizmas

---

1. BENDRAIDĖJINIS KRYPTINGUMAS, IŠTAKOS

Nors ir gyvenusio Apšvietos epochoje, K. Lukausko tą reikšmingą laikotarpį, iš pat pamatų pervertusį kultūrą, nauja vaga pakreipusį idėjinę raišką, pragyventa veikia kaip prašaliečio nei kaip jį savaisiais darbais rėmusio kūrėjo. Įsitraukusio į lietuviškosios religinės raštijos kūrybą, jo atsitraukta nuo tos aplinkumos, kurioje skleistasi šviečiamųjų linkmių, pasitraukta į nuošalį nuo jų idėjinių peripetijų. Nors K. Lukausko buvo atsiliepiama į pačias skaudžiausias visuomenės gyvenimo problemas, prasiveržusias į Apšvietos epochos idėjinės žvalgos priešakį, to atliepio jo būta įprasminamo tikėjimo žodžiu, įreikšminamo krikščioniškosios minties nuostatomis, kurių, atlaikiusių laiko išbandymus, į Apšvietos epochą ateita iš ankstesniųjų šimtmečių. Pasirinkusio lietuviškąjį žodį, kurio, labiau įgudusio nešti tikėjimo tiesas žemesniesiems visuomenės sluoksniams nei skelbti pasaulietines nuostatas, tuolaik dar neįstengta giliau atsiverti šviečiamosios orientacijos raiškai, tuo žodžiu jo irgi buvo atsitveriamas nuo šviečiamųjų

linkmių, plačiai išsiskleidusių Lietuvos lenkakalbėje raštijoje.

Nors K. Lukausko likta nuošaly nuo Apšvietos idėjinės raiškos, net ir to nuošalio, kuriame, pasitolinant nuo pasaulietinio šurmulio, buvo kuriamos ir lietuviškosios, ir lenkakalbės religinės raštijos, būta siekiamo šviečiamųjų linkmių atšvaitų, jaudrinamo šviečiamųjų idėjų atskambių. Religinei raštijai, kurios ištisus šimtmečius jausta patikimą krikščioniškosios filosofijos priedangą, Apšvietos ataidėta kaip iššūkio ir jos paskirčiai, ir jos tradicijoms. Į tą iššūkį jos buvo atsiliepiama – atsiliepiama ne vien priešpriešumo proveržiais, bet ir savikaita, savųjų nuostatų peržiūra, jų skambesio atnaujinimu, atgaiviau jas įreikšminančiomis digresijomis.

Lietuviškosios religinės raštijos, kurios plėtotasi ne tik vangiai, bet ir sekliai, neįstangios būta gyvastingiau atsišaukti į Apšvietos idėjinės ekscitacijas. Tačiau lenkakalbės religinės raštijos, bent jau jos nuožvalgesnių tendencijų, palaikomų gilių Lietuvos lenkakalbės kultūros tradicijų, būta kur kas atviresnių Apšvietos idėjinėms šaukiniams, imlesnių jos nuo-

statų veikmei. Nors būta reiškiamos aštrios atoveikos Apšvietos sklaidai, net ir pro priešpriešumo užtvaras lenkakalbės religinės raštijos buvo palytėjamos šviečiamųjų nuostatų racionalistinio dvelksmo. Nors Apšvietos buvo puolamos kaip materializmo, deizmo, libertinizmo šauklio, net ir pro tokius aštirus kaltinimus stiebtasi atžvalgos jos idėjoms, atodairos jos inspiracijoms. „Toks yra pasaulio apšvietimas aštuonioliktame amžiuje, – buvo skelbiama V. Kalinskio pamoksluose, – daug jame yra atskleistų tiesų, bet daugiau yra pritemdytų intereso ir bereikalingos puošybės, daug yra sumanytų planų, bet mažai įgyvendintų, daug protingai maistančių, bet ir nemažai protingais besidedančių“ [4: 135–136]. Stumiamos į akistatą su Apšvietos idėjine raiška, lenkakalbės religinės raštijos pamažu buvo gundama ne tik oriai atsilipti į šviečiamuosius iššūkius, bet ir įdėmiai išiklausyti į šviečiamuosius skatinius.

Lenkakalbėje religinėje raštijoje, veikiamoje Apšvietos racionalistinės dvasios, stiebtasi tendencijų, kurių kreipta tikėjimo žodį, religines refleksijas į atsinaujinimo kelią. Vis garsiau skambėta raginimų apsisvalyti nuo tų apnašų, kurių, nugulusių per ištus šimtmečius, pridengta tikėjimo gelmenis, kaustyta tikėjimo žodį, stingdyta jo skambesį. Vietoj perlenkiamo pamaldumo, aklos prieraišos prie sustabarėjusių apeigų, dogmų, kurių būta priimamų už tikėjimo žymenis, kaip kelrodžio buvo iškeliamo krikščioniškojo gyvenimo, persmelkto meile artimui.

Lenkakalbėje religinėje raštijoje, praskaidrinamoje šviečiamosios aplinkumos, slopta neofobijos, lėgta fanatizmo. Slūgta religinės netolerancijos, kurios, ypač išvešėjusios kontrreformacijos laikais, slėgta ir pasakesnių šimtmečių religinę mintį. Trauktasi nuo religinio antisemitizmo. Lenkakalbės religinės raštijos vis plačiau buvo atsiveriama visuomenės gyvenimo skauduliams, nyrama į jos problemų gelmę. Pralaužiant religinės minties uždaramą, netgi buvo kryps-tama (V. Kalinskio pamoksluose) ar dargi gana tvirtai sukama (M. P. Karpavičiaus pamoksluose) į šviečiamąjį kelią [4; 5].

K. Lukausko buvo veikiamo ne tiek pačios Apšvietos dvasios, kiek jos atšvaitų lenkakalbėje religinėje raštijoje. Veikiamo jo būta ir tos ne tik religinės, bet ir visuomeninės aplinkumos, kurios vyskupo I. J. Masalskio rūpesčiu buvo kuriamos Vilniaus vyskupijoje. Vyskupo nebuvo apsiribojama tik pamokslininkų santelkiu fiziokratizmui skleisti Vilniaus bažnyčiose. Į periferines vyskupijos parapijas jo irgi siuntinėta pamokslininkus, kuriuos įpareigota ne tik skelbti tikėjimo žodį, bet ir aptarinėti ūkinius klausimus, skatinti ūkinę veiklą, aiškinti tarpusaves luomų pareigas. Pamokslininkų turėta ne tik baudžiauninkams, kaip buvo įprasta, aiškinti jų pareigas žemvaldžiams, bet ir šiems jų pareigas baudžiauninkams. Ypač primygtinai juos buvo įpareigojama propaguo-

ti švietimą, kad kuo daugiau kaimiečių vaikų išėitų mokslą parapinėse mokyklose [7: XV]. Nors K. Lukausko į kūrybinę veiklą įsitraukta jau baigiantis ar net pasibaigus I. J. Masalskio vyskupavimui, jo buvo nuosekliai laikomasi vyskupo nužymėtų gairių.

Veikiamo tokios idėjinės aplinkumos K. Lukausko nebeišsitekta tuose rėmuose, į kuriuos būta išispraudusios to meto lietuviškosios religinės raštijos. Nors ryžtingiau ir nežengusio link pasaulietiško, jo nepalyginamai dėmesingiau, atžvalgiau buvo gręžiamasi į visuomenės gyvenimo, į lietuviškojo kaimo problemas nei buvo įprasta tuometinei lietuviškajai religinei raštijai. Veikiamo lenkakalbės religinės raštijos literatūrinių perkaitų, kurių būta sąlygojamų lenkų literatūros pereinimo nuo baroko į klasicizmą, K. Lukausko irgi buvo tolstama nuo barokinių literatūros tradicijų. Nuo barokinių perlinkių, ponešių į hipertrofuotas idėjines ekscitacijas jo buvo einama link klasicistinio racionalumo, minties santūros, link reiškiamo žodžio komunikatyvumo. Gana atidžiu dėmesiu lietuviškojo žodžio taisyklingsniam, grynesniam skambesiu jo irgi nebepritapta prie barokinių literatūros tradicijų, savaisiais makaroniškais perlinkiais alinte alinusių to meto lietuviškąją religinę raštiją (kaip ryškiausią pavyzdį užtektų priminti M. Olševskio kūrybą).

Nors K. Lukausko nereikšta tautinių nusistatymų, sentimentų lietuvybei, dėmesingumo lietuvių kalbai lyg ir rodyta, kad jo naujoviškiau žvelgta į josios paskirtį, gal net pramatyta jos atgimties perspektyva. Jo, nesyk išsireiškusio „mes lenkai“, rodyta priderančią pagarbą unijinėms tradicijoms, kurių, žlugus Abiejų Tautų Respublikai, pagret su katalikybe, lenkybe tapta svarbiausiu saitū, padėjusiu lietuvių ir lenkų tautoms išsaugoti dvasinę bendrybę.

Nors kūrybine veikla K. Lukausko pranokta tuometinę lietuviškąją religinę raštiją, jo kūrybos, varžomos ir pernelyg sunkių lietuvių kultūros raiškos sąlygų, ir josios tradicijų skurdumo, ir lietuvių skaitytojo mentaliteto, atitrūkta ne tik nuo pirmieviškesnių, bet ir nuo mažiau pažengusių lenkakalbės religinės raštijos tendencijų. Novatoriškesnių idėjų, atgaivesnių požvilgių jo kūryboje būta prigožiamų tradicionalistinių aspektų, standaus konservatizmo. Nors aplinkui sklinda Apšvietos humanistinių idėjų, K. Lukausko vis dar skelbta kraštutinį religinį antisemitizmą („Niera niejokios biauresnios Dieuwy yr Žmoniems wieszliwems Giminies, kaypo Żidiszka, ira isztremtays yr pakumpeys po Swieta“ [8: 161]. Nors Apšvietos epochoje pamažu skaidrėta visuomenės mentaliteto, jo vis dar lyg niekur nieko pripažinta, kad esama burtininkų, raganų, kenkiančių aplinkiniams, vis dar gvildenta, kaip jos turėtų būti patraukiamos atsakomybėn. Reiškiamų šalimais gausybės tokių archaiskų požvilgių, patamsėta net ir naujoviškesnių jo idėjinės orientacijos aspektų.

K. Lukausko parašyta tris religinio pobūdžio darbus. Tačiau iš jų, taip ir neišėjusių iš spaudos, mūsų laikus tepasiekta tik paskutiniojo jo darbo „Pamokslas isz Prisakimu Diewa ape Pawinascias Gwienima Krikscioniszka“ (parašytas 1797, išleistas 1996 m.). Pagrindinę jo darbo dalį sudaro pamokslai, kuriuose, laikantis Dekalogo įstatymų sekos, išdėstoma krikščioniškoji dorovė. Likusiuose pamoksluose perteikiamos pamatinės tikėjimo tiesos. Prie pamokslų prishiujama skirsnių, kuriuose išdėstoma praktinių pamokymų kaimiečiams, taip pat pridėdama ištraukų iš Senojo Testamento Pradžios ir Siracido knygu.

Per krikščioniškosios dorovės nuostatas, kurių būta labai plačiai išdėstomų, K. Lukausko eita prie įvairių visuomenės gyvenimo problemų. Gan kryptingai jo buvo grėžiamasi į socialinę problematiką. Gvildenamų būta pedagoginių aspektų. Atžvalgos buvo rodoma valstiečio kasdienio gyvenimo, kaimo buitės problemoms (ūkininkavimui, buitės kultūrai ir kt.). Praktiniais patarimais jo siekta paprusinti valstietį, palengvinti jo gyvenimą, prašviesinti jo sunkią būtį.

Pagrindinės jungties, siejusios K. Lukausko pamokslus su filosofiniais aspektais, būta prigimtinės teisės. Nors tuolaik Lietuvoje jau būta išitvirtinusios Apšvietos prigimtinės teisės, jo buvo aklinai užsišklendžiama nuo šviečiamųjų aspektų. Tęsusio krikščioniškąsias tradicijas K. Lukausko buvo orientuojamasi į jų dirvoje išaugusią tomistinę prigimtine teisę. Atėjusios į Lietuvą su scholastine filosofija, tomistinės prigimtinės teisės vis dar buvo dėstomos net ir po XVIII a. vidurio, kai scholastikos jau buvo krypsnata į Naujųjų laikų filosofiją. Įtarpiais be perkaitų, įtarpiais pakreipiamos į Ch. Wolffo prigimtine teisę jos gana tvirtai laikytasi iki pat krypsnio į Apšvietos epochą. Nors ir nustumiamos į filosofijos paribį, tomistinės prigimtinės teisės išlikta ir Apšvietos epochoje. Turėta jos būti dėstomos kunigų seminarijose. Atžvalgos jai buvo rodoma Apšvietos epochos religinėje raštijoje.

Nors prigimtine teisę K. Lukauskas gvildeno ne tik glaustai, pasklidai, bet ir fragmentiškai, jos trūkstamos grandys, pralaidos lengvai atstatomos, sugreitinant jo orientaciją su kitais tomistinės prigimtinės teisės šaltiniais. Prigimtine teisę jis traktavo kaip žmogui pačio Dievo į prigimtį rėžte įrėžtą, jo protui lengvai atsiskleidžiantį įstatymų visetą, apibrėžiantį jam lestinų veiksmų erdvę. „Kity Prisakimay ira prigimty, kity paduoty, – aiškinta K. Lukausko, – Prisakimas yr Istatimas prigimtas ira, kuri patsay razumas zmoguy parodzia, yr ira mums žmoniems prigimtas, ira parasitas unt sirdziu musu, yr zinoima jo gaunam be mokitoiu. Toksay prisakimas ira: kas tau ne miešu, to untram ne darik. Darik gieray, saugokies pikta. Wadinas tie Prisakimay yr istatimay pri-

gimty, nes patsay razumas zmoguy parodzia, jog teyp darity reykia“ [8: 27]. K. Lukausko nesileista į prigimtinės teisės sąsajos su Dievo amžinuoju įstatymu aiškinimus, įprastinius tomistinei tradicijai, kadangi tokie aiškinimai metafiziniais aspektais būtų pernelyg apsunkinę pamokslų turinį. Kaip tat išplaukta iš prigimtinės teisės sanklodos, jo pripažinta josios įstatymų bendražmogišką pobūdį, jų visuotinumą.

Tokia prigimtinės teisės traktuote K. Lukausko nenutolta nuo tų jos eksplikacijų, kurių būta išdėstomų filosofijos kursuose, skaitytuose Lietuvos mokyklose iki Apšvietos epochos. Pavyzdžiui, viename iš tezių rinkinių, gintame Vilniaus akademijoje 1773 m., prieš pat prasidedant jos pertvarkai, buvo aiškinama: „Taip esame prigimties sąlygojami, kad nieko kito nesiekiamo, o tik gėrio, nieko kito negalime vengti, o tik blogio; būtent pačios prigimties balsas mus įdiegia šią nuostatą kaip savo visuotinę taisyklę: daryk gera ir venk blogo“ [2: De lege naturae, II]. K. Lukausko pamoksluose tokių pat likta metafizinių prielaidų, tokio pat grindimo būdo. Tokių pat likta prigimtinių įstatymų formuluočių, pažodžiui perimamų iš tų kursų („kas tau ne miešu, to untram ne darik“ – „quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris“; „darik gieray, saugokies pikta“ – „fac bonum et declina a malo“). Tik K. Lukausko visa tat buvo išdėstoma trumpai, paviršutiniškai, atsiejama nuo įrodinėjimų grandžių, nuo gausių distinkcijų, kuriomis prigimtinės teisės būta remiamos tuose kursuose.

Šiurkščia kliauda reikėtų laikyti K. Lukausko idėjinės orientacijos apžvalgoje vis dar reiškiamą požiūrį, kad jo iškeliamo prigimtinio įstatymo „kas tau ne miešu, to untram ne darik“ esama artimo I. Kanto etikai, jo kategoriniam imperatyvui [1: 106–107]. K. Lukausko orientacijos, tęsusios tomistines tradicijas, ne tik kad nesisieta su I. Kanto etika, bet dargi kirste kirstasi su visais jos pamatiniais aspektais, o ypač su dorovės autonomijos principu.

Prigimtinės teisės aspektų K. Lukausko pamoksluose tebūta išdėstomų vien įvadinėmis pastabomis, pasklidais intarpais. Į svarstymų priešakį jo buvo iškeliamų Dievo apreikštųjų įstatymų, visų pirm Dekalogo. Pradėta jo nuo svarstymų, kodėl Dievo, kūrimo aktu davusio žmogui prigimtinius įstatymus, kreiptasi į jį dar ir apreikškimo žodžiu. Tų svarstymų jo buvo remiamų daugiau teologiniais nei filosofiniais argumentais. Aiškinta, kad apreikštaisiais įstatymais Dievo siekta tvirčiau išreikšti savo kaip pasaulio valdovo galią, suteikti žmogui galimybių daugiau nusipelninti, paklūstant jo tiesiogiai išreikšiamai valiai, įdiegti pačių esmiškiausių pareigų supratą. Iš K. Lukausko svarstymų, kuriems stigta apibrėžtumo, lyg ir galima numanyti, kad jam nesvetimo būta požiūrio į apreikštuosius įstatymus kaip į prigimtinių įstatymų priminimą žmogui, jų sutvirtinimą, įtvirtinimą, apraplėtimą. Tokio tomistinei tradicijai įprastinio

požiūrio Lietuvoje buvo reiškiamo ir ankstesniais, ir vėlesniais krikščioniškosios minties sklaidos šimtmečiais. Į XVI a. pabaigą jo buvo garsingai skelbiamo P. Skargos [10: 153–154], kurio darbų būta gerai žinomų K. Lukauskui. Reiškiamo jo būta ir filosofijos kursuose, dėstytuose prieš pat Apšvietos epochą.

Įreikšminant prigimtinius ir apreikštuosius įstatymus, K. Lukausko pozicijos svyruota. Dauguma atvejų jo buvo pripažįstama apreikštųjų įstatymų viršumą. Tačiau, sueiliojant įstatymus hierarchine tvarka, į pirmą vietą jo iškelta prigimtinius įstatymus, o apreikštiesiems nurodyta antrą vietą. Pro tokius svyravimus vis dėlto prasimušta juos įveikiančio požiūrio, kad tiek vienu, tiek kitų įstatymų esama pamatinių nuostatų, nurodančių žmogui esmiškiausias pareigas, jomis apibrėžiančių jam veiksenaus leistinumo rėmus. Visų kitų įstatymų – tiek bažnytinių, tiek pasaulietinių (valstybės, miesto valdžios ir kt.) – jo buvo laikomų žemesnio lygmens reguliatyvais. Lygiuojantis į tomizmo įtvirtintą tradiciją, į aukštesnę hierarchijos pakopą jo iškelta bažnytinius įstatymus, o pasaulietinius nustumta į žemutinę pakopą.

Požiūriu į prigimtines teises, į apreikštuosius įstatymus, į jų sąsają K. Lukausko nebuvo nutolstama nuo tomistinės prigimtinių teisių tradicijų. Tačiau ligšiolinėse apžvalginėse publikacijose, vis dar saistomose ankstesniųjų laikų ideologinių predispozicijų, K. Lukausko idėjinę orientaciją plėšte atplėšiama nuo tomistinių ištakų, kad tik jos kuo pirmeiviškiau būtų skambama. Netgi stengiamasi visokiais išvedžiojimais pridengti, sumenkinti jo pamokslų religinį kryptingumą. Išplėšiant iš konteksto paskirus teiginius, nepagrįstai juos sureikšminant, netgi iškreipiant, jo idėjinę orientaciją tiesiog prievarta išspraudžiama į šviečiamųjų linkmių sklaidos tėkmę [1: 106–107]. Į Apšvietą K. Lukausko ne tik kad nežengta nė mažiausio žingsnio, nuo Apšvietos jo tvirtai atsitverta tvirtomis tomistinės prigimtinių teisių užtvaramis.

Tokių būta pamatinių filosofinių, religinių aspektų, kuriais K. Lukausko remta etines nuostatas, dorovinius svarstymus, grįsta socialinę orientaciją.

2. SOCIALINĖ ORIENTACIJA

Socialines pažiūras K. Lukausko reikšta pamoksluose, aiškinančiuose ketvirtąjį Dekalogo įstatymą – „gerbk savo tėvą ir motiną“. Pagrečiui su abipusėmis vaikų ir tėvų pareigomis tuose pamoksluose buvo gvildenamos luomų, tarnų ir šeiminių, žemvaldžių ir baudžiauninkų tarpusavės pareigos. „Tas prisakimas Dieva, – skelbta jo, – prigule unt wisokies Wiresnibes yr tus wisus, kurie ira paduoty kokieynorint Wiresnibey. Ką turia kiekwienu Wiresnibe sawa wałdonams, yr ką wałdonay sawa Wiresnibey turia

darity“ [8: 119]. Per luomų, visų pirma per baudžiauninkų ir žemvaldžių tarpusavių pareigų, per toms pareigomis nužymimų santykių eksplikacijas, kurių buvo gana plačiai išdėstomų, jo buvo einama link socialinės problematikos.

Kaip tat buvo nužymėta tomizmo, ištiesiems amžiams įdiegusio krikščioniškosios filosofijos tradicijas, socialinės problematikos svarstymų K. Lukausko pamoksluose būta remiamų etiniais, doroviniaus aspektais. Tomistinės prigimtinių teisių susiklostyta ne kaip prigimtinių teisių mokslo, bet kaip mokslo, išdėstančio pamatines praktinio gyvenimo nuostatas, dorovines pareigas, kuriomis buvo grindžiamos ne tik etikos, bet ir socialinės, netgi ir politinės filosofijos. Pavyzdžiui, viename iš tezių rinkinių, gintame Vilniaus jėzuitų kilmingųjų kolegijoje 1769 m., Apšvietos epochos apyaušriu, buvo tvirtinama: „<...> ir teigiame, kad prigimtinė teisė yra mokslas apie prigimtinius įstatymus, kurių žmonės yra įpareigojami daryti gera ir vengti bloga, arba apie pačio amžinojo Dievo žmonių giminei per sveiką protą nurodytų įstatymų visetą“ [6: Ex philosophia morali, I]. Tai būta prigimtinių teisių, kurioje, orientuojantis į bendriausius etinius aspektus, į pagrindines dorovines pareigas, buvo apeinamos prigimtinių teisių. Tokios pat orientacijos buvo laikomasi ir K. Lukausko. Nors tuolaik po Lietuvą jau sklinda Apšvietos prigimtinių teisių, kurios būta plėtojamoms kaip prigimtinių teisių bei jas atliepiančių prigimtinių pareigų mokslo, atžvalgos tokiai esmiškai perkaitai jo nebuvo rodoma.

K. Lukausko, į socialinę problematiką ėjusio per Dekalogo įstatymus, socialines pažiūras reikšta kaip etinių nuostatų, dorovinių pažiūrų priedurą, kaip jas papildantį aspektą. Socialinių santykių, visų pirma išsiskaudėjusių baudžiavinių santykių aiškinimus jo perkreipta į žemvaldžių ir baudžiauninkų tarpusavių pareigų svarstymus. Žemvaldžiui nurodyta pareiga – netraktuoti baudžiauninko kaip nelaisvo žmogaus, nereikalauti iš jo didesnių nei priklauso prievolių, jį paremti, beatodairiškai jo nebausti. Baudžiauninkui nurodyta pareiga – gerbti žemvaldį, sąžiningai jam atidirbti, jo neapvaginėti, nuo jo nepabėgti. Tokiais socialinių santykių aiškinimais K. Lukausko neatsitumta nuo etinių, dorovinių aspektų. Netgi platėliau jo nepasinaudota tomistinės prigimtinių teisių nuožvalgomis, įgalinusiomis praplėsti ar net perstumti etinius, dorovinius socialinių svarstymų rėmus.

Socialinės nelygybės problemos būta vieno iš nedaugelio aspektų, pavėdėjusio K. Lukauską nuo etinių, dorovinių žvelgesių į socialinių svarstymų plotmę. Atžvalgos socialinei nelygybei, tai pakylančios, tai atslūgstančios, visais šimtmečiais būta rodomos krikščioniškojoje filosofijoje. Dar plačiau ir laisviau šios problemos buvo gvildenamos šalimais krikščioniškosios filosofijos reiškiamoms krikščioniškosios min-

ties, kurios būta mažiau saistomos nusistovėjusių tradicijų. Apšvietos epochoje, kai socialinio teisingumo problemų pasislinkta į šviečiamųjų linkmių žvalgos priešakį, kur kas kryptingiau nei iki tolei į socialinės nelygybės problemą buvo gręžiamasi ir religinėje raštijoje.

K. Lukausko, sekusio krikščioniškąją tradiciją, pripažinta, kad žmonių esama lygių kaip Dievo kūriniių, apdovanotų nemirtinga siela, bet nelygių kaip žemiškų, socialinių būtybių, nelygių Dievo kiekvienam žmogui numatyta paskirtimi, numatyta vieta visuomenės struktūroje. „Tay padare yr su Zmoniemis, – tvirtinta jo, – kurius norieie turiety ligiemy stony ku iki dusias, bet ne ligius ku iki giminius, nes wienus norieie turiety stony aukszesnemy, kitus zemesnemy, wienus unt Wiresnibiu yr Waldziu, kitus tomsgi Waldzioms paduotus, kitus Ponays, kitus tarnays, kitus wisa pilnays, kitus grinays neturieleys pawargieleys [8: 149]. Tai būta teologinio socialinės nelygybės įreikšminimo, tačiau jį K. Lukauskas parėmė hierarchinio ir organinio požiūrio į visuomenę aspektais, kuriuos perėmė iš tomistinės socialinės filosofijos. Tų aspektų, išdėstomų šiek tiek plačiau, praplėsta jo socialinių svarstymų problematikos rėmus.

Tomistinėje socialinėje filosofijoje buvo laikomasi hierarchinio, o podraug ir organinio požiūrio į visuomenę, į jos struktūrą, į jos grandžių sanklodą. Visuomenės socialinės nelygybės, jos sąskaidos į hierarchines pakopas (luomus, sluoksnius, profesines grupes ir kt.) ir tų pakopų organišką sąveiką, sąlygojamos tarpusavių priklausomybių, būta iškeliamų kaip veiksmų, laiduojančių jai dermingos sklaidos kelią. Laikantis tokio požiūrio, socialinė nelygybė buvo įreikšminama kaip veiksnys, visuomenę per hierarchinę sąskaidą suilydantis į organišką vienovę.

K. Lukausko nesiekta metafizinių tomizmo gelmenų. Trumpai apžvelgusio angelų viešpatijos hierarchiją, gręžtasi jo į hierarchinę visuomenės struktūrą. „Padare tay Diewas, dalu dieł giera wisotima, nes tay uzsituriety pri ligibes wisu stonu ne galietu, nes tokiu dayktu negalietu buty, ney wiresnibes, ney waldzios, ney teysibes, kada wisy sau ligieys butu“ [8: 149–150]. Perėmusio iš tomizmo hierarchinį ir organinį požiūrį į visuomenę, jo perimta ir aspektus, įreikšminančius socialinės nelygybės svarbą. Tokios pozicijos gan plačiai buvo reiškiamos lenkakalbėje religinėje raštijoje.

Antibaudživinių nusistatymų teorinio įreikšminimo būta vienintelio aspekto, praplėtusio K. Lukausko socialinės orientacijos tomistinę akiplotį. Kadangi tomistinėje prigimtinėje teisėje buvo apeinamos prigimtinės teisės, tomizmo teįstengta antibaudživinius nusistatymus remti vien etiniais, doroviniais aspektais. Tačiau tuolaik, kai aplinkui sklįsta šviečiamųjų linkmių, stojusių prieš baudživą kaip prieš prigim-

tinių teisių pažeidą, etinių, dorovinių aspektų darytasi nebepakankamų. O šviečiamųjų nuostatų, nors ir veikusių antibaudživiniais aspektais, pernelyg kirstasi su jo tradicionalistine orientacija. Beieškančio idėjinės paspirties K. Lukausko kreipta žvilgsnį į praeitį, iš jos raštijos klodų ištraukta M. Smigleckio socialinę koncepciją, susiklosčiusią XVII a. pirmaisiais dešimtmečiais. To darbo, kuriame būta išdėstytos M. Smigleckio koncepcijos, paskutiniojo leidimo pasirodyta 1753 m., tad jos savaisiais atšvaitais siekta Apšvietos epochos idėjinę sklaidą.

Pamoksluose K. Lukausko buvo pakartojami ir atkartojami visi esmiškesni M. Smigleckio koncepcijos aspektai. M. Smigleckio buvo aiškinama, kad baudžiauninkų protėvių, neturėjusių žemės, sudaryta su žemės savininkais kontraktą, iš jų gauta žemės, bet už ją turėta vienaip ar kitaip atsimokėti, atidirbti [11: 118–119], o K. Lukausko tatau buvo perpasakojama. Kaip ir M. Smigleckio, jo buvo įrodinėjama, kad ilgainiui nuomos sutartimi apibrėžiamų santykių pervirsta į socialinį valstietijos pajungimą. Nors jo buvo skelbiama, kad baudžiauninko esama laisvo žmogaus, vien aplinkybių įstumto į baudživinę priklausomybę, atvirai nekelta baudživos panaikinimo idėjų. Visųpirm K. Lukausko siekta humanizuoti baudživinius santykius, sušvelninti baudživinius perlinkius.

K. Lukausko idėjinės orientacijos, nors ir reikštos blankiai, turėtų būti įsiejamos į Lietuvos filosofijos istoriją kaip vieno pirmųjų bandymų lietuvišku žodžiu atsiliiepti į filosofines problemas, skelbti su filosofija susiliečiančias idėjas.

Gauta
2003 06 30

Literatūra

1. Genzelis B. *Lietuvos filosofijos istorijos bruožai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
2. Hintz V. *Propositiones ex universa philosophia* (Vilnae, 1773).
3. Jurginis J. *Lietuvos valstiečių istorija (nuo seniausių laikų iki baudživos panaikinimo)*. Vilnius: Mokslas, 1978.
4. Kalinski G. *Kazania i mowy*. Wilno, 1805. T. 2.
5. Karpowicz M. *Kazania*. T. 2. *Religii y spolecznosci*. Wilno, 1777.
6. Konarski J. *Materia tentaminis publici ex universa philosophia* (Vilnae, 1769).
7. Kurdybacha Ł. Wstęp. Kalinski W. *Dziennik. 1787–1788*. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1968.
8. Lukauskas K. *Pamokslai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
9. Lukšienė M. *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje. XVIII a. antroji – XIX a. pirmoji pusė*. Vilnius: Mokslas, 1985.

10. Skarga P. *Kazania sejmowe. Opracował J. Tazbir przy współudziale M. Korolki*. Wydanie trzecie zmienione i uzupełnione. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolinskich – Wydawnictwo, 1972.
11. Smiglecki M. *O lichwie. O wyderkach, czynszach, spólnych zarobkach, najmach, arendach, y o samokupstwie krotka nauka*. Kraków, 1619.
12. Tereškinas A. „Mielas mums gyvenimas...“. Lukauskas K. *Pamokslai*. Vilnius, 1996.

Stepas Tunaitis

DIE GESELLSCHAFTSTHEORETISCHEN ANSCHAUUNGEN VON KIPRIJONAS LUKAUSKAS

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die gesellschaftstheoretischen Anschauungen von Kiprijonas Lukauskas (1757–?), der sich als Verfasser der litauischsprachigen religiösen Schriften auszeichnete, wurden in seinen Predigten als Ergänzung zu den moralisch–ethi-

schen Anschauungen dargelegt. Obwohl seine Tätigkeit in das Zeitalter der Aufklärung fiel, hielt er sich abseits von den aufklärerischen Strömungen. Jedoch durch die Einwirkung der aufklärerischen Ideen wurde der Gesichtskreis seiner Predigten erweitert, deren Ausführungen auf aktuelle gesellschaftliche Probleme gelenkt. Die gesellschaftstheoretischen Anschauungen von K. Lukauskas gründeten sich vor allem auf die Traditionen des christlichen Gedankengutes, insbesondere auf das thomistische Naturrecht. Aus dem Thomismus wurde die moralisch–ethische Einstellung zu den gesellschaftlichen Problemen entlehnt. In den Vordergrund seiner Betrachtungen rückten sich die Probleme der leibeigenen gesellschaftlichen Verhältnisse, deren Milderung, Umwandlung. Zum Unterschied von den aufklärerischen Strömungen wurden mässigeren Lösungen jener Probleme vorgelegt. Obgleich seine Anschauungen schwach entwickelt, lückenhaft dargelegt waren, wurde ein breiterer Weg der litauischsprachigen Literatur durch sie vorgezeichnet.

Stichwörter: Aufklärung, Gesellschaftsphilosophie, christliche Gesellschaftsphilosophie, Thomismus